

SINKÓ ERVIN ÉS ISZAAK BABEL: MOSZKVA, 1935–1937

– Olvasóesszé

Moszkvában a Miusszkaja ploscsagytól az Idegennyelvű Könyvtárba leggyorsabban metróval lehet eljutni: a Novoszlobodszkaja állomástól a Kurszkij vokzal a *kolcevaja linyiján* mindössze három megálló, s ha a metróból kiszállva sikerül a megfelelő feljáraton érkezni a felszínre, akkor a Szadovojét keresztezve az ember szinte rögtön a kanyargós Voroncovo Poljéra kerül, amelyről a második sarkon balra lefordulva egy meredek kis utca nyílik. Az utca aljánál egy gyaloghídon keresztül át lehet kelni a betonmederben csordogáló Jauza folyón, s innen már csak néhány lépés a Nyikolajamszkaja ulica végén, egy sztálini *viszótkával* szemben álló Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Életemben eddig körülbelül tizenöt-hússzor tettem meg ezt az utat, szigorúan mindig csak ebben az irányban, mert visszafelé, valamilyen rejtélyes oknál fogva, rövidebbnek tűnik, ha a Taganszkaja metróállomás felé indul az ember, s onnan egy megállóval többet utazva tér vissza a Novoszlobodszkájára.

Mindenesetre akárhányszor jártam is erre, az utolsó alkalmat az előző tizenvalahánytól megkülönbözteti, hogy ekkor már tudtam: az a meredek kis utca, amelyik a Voroncovo Poljéről leereszkedik a Jauza folyóhoz, a Bolsoj Nyikolovorobinszkij pereulok névre hallgat, s itt lakott Sinkó Ervin a feleségével 1935–37-ben, a – tervek szerint csak ideiglenesen – Bécsbe távozó Bruno Steiner „két igen szép tágas szobából álló, jól felszerelt konyhával, fürdőszobával és cselédszobával is ellátott, kis kertre néző földszintes lakásában. Ezt a lakást ő a Moszkvában töltött hosszú évek alatt darabonként vásárolt értékes bútorokkal rendezte be. Íróasztaltól kezdve, amiben már régen volt részem, minden van itt, ebben a nemcsak moszkvai mértékkel mérve úri otthonban.”¹ Sinkóék tehát, miután először a VOKSZ (a Szovjetunió külföldi kulturális kapcsolatokért felelős szervezete) vendégei voltak, majd a Trubnaja ulicán egy poloskákkal teli lakást béreltek, végül ebbe az utcába, egy bécsi mérnök „nemcsak moszkvai mértékkel” mérve kényelmes lakásába kerültek, épp megfelelő körülmények közé az *Optimisták* kéziratán a kiadó által megkövetelt rövidítések megejtéséhez.

De Steiner házában nemcsak Sinkóék laktak, hanem fölöttük az emeleten Iszaak Babel és barátnője – majd (harmadik?) felesége –, Antonyina Pirozskova is. Babelt Steiner hívta meg magához még a húszas évek végén, „mert félt, hogy a lakást, amelyikben hat szoba volt, elveszik tőle”². 1934-ben pedig beköltözött hozzá új barátnője is: „Miután néhány hónapig külön éltünk Babellel, Steiner maga ajánlotta fel, hogy menjek át a *Nyikolovorobinszkijbe*, és két fenti szobája közül egyet átengedett nekem, mert úgy gondolta, hogy az számomra kényelmesebb lesz, mint Babel második szobája.”³ Két évvel később Steinert Sinkóék váltják: „Az 1936-os év elején Steiner elutazott ügyeket intézni Bécsbe, és amíg távol lesz, felajánlotta magyar barátainak, a Sinkó házaspárnak, akiknek égető

¹ Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, Budapest–Újvidék, Magvető–Forum, 1988. 369. o.

² Antonyina Pirozskova: *Voszpominanyija (részletek)*, *Oktyabr*, 2011/9. 50. o.

³ I. m. 77. o.

szükségük volt lakásra, hogy költözzenek az ő lakásába. Egyeztetett erről Babellel, és eldöntötték, hogy kölcsönkapják a földszinti dolgozószobát.”⁴

Az *Egy regény regényében* – nem az egykori napló szövegében, hanem a regény kedvéért írt visszaemlékezésésként – a következőt olvassom: „Babel elfogadta Steiner ajánlatát, hogy távollétében mivelünk folytassa tovább eddigi közös háztartásukat, és minden jel arra vallott, hogy a nagy szerencsét, amit a nagyon kényelmes és szép lakás jelent, a komfort, amilyenben egész eddigi vándoréletünkben most volt először részünk, még nagyobb szerencse készül betetőzni: Babelnek, a néha elbájolóan kedves és igazán meleg, szellemes és mély embernek a rokonszenve, mely ugyan nem oly romantikus hirtelenséggel támadt, mint Steiner és köztünk, de menél jobban megismertük egymást, idővel ez a rokonszenv mindig több bizalommal párosulva barátsággá mélyült.”⁵

Sinkó, miután részletesen leírja éjszakai megismerkedésüket, Babelt úgy jellemzi, mint az anekdoták és tréfás történetek szerelmességét, akinél ugyanakkor „az ő kis történetei nem válnak öncéllá, hanem különös élességgel világítják meg az általános témát.”⁶ Babelnek az életben is anekdotákra kihegyezett gondolkodásmódját Pirozskova visszaemlékezéseinek Sinkóékról szóló része is bizonyítja, ez a néhány oldal ugyanis egyáltalán nem a moszkvai együttéléstről szól, hanem elsősorban Sinkó és Rothbart Irma (a naplóban Mici, a regényben rövidítve M.) kalandos házasságáról: „Babel valahonnan ismerte házasságuk történetét és elmesélte nekem. Az első világháború alatt Ervin és Irma illegális forradalmárok voltak Magyarországon, s fontolgatták egy folyóirat kiadását a zimmerwaldi szociáldemokrata összefogás szellemében. Ehhez ki kellett érdemelniük Irma hozományát, aki gazdag szülők gyermeke volt. Irma apja azonban nem akarta egy olyan szegény diákhhoz adni a lányát, amilyen Ervin volt. Ekkor a szervezet egyik

tagja, a mérnök Hevesi Gyula elvállalta, hogy eljuttassa a vőlegény szerepét. Ebben az időben ő már Magyarország-szerte híres feltaláló volt, tudományos kutatólaboratórium vezetője egy nagy villanyégőgyárnál. Az álvőlegény Hevesi Gyulát bemutatták a menyasszony apjának, és ő minden fenntartás nélkül jóváhagyta egy ilyen érdemes ember vőlegényjelöltségét.

Hamar eljártak az esküvőt, és a fiatalok esküvő utáni utazgatásra indultak; Budapest után a legközelebbi állomáson a »hamis vőlegény« leszállt a vonatról, Sinkó Ervin pedig elfoglalta helyét a fülkében.”⁷ Sinkó és Babel barátságát alapvetően ezek az éjszaka a konyhában folytatott nevetgélős, anekdotázós, személyes hangú beszélgetések alapozták meg, „melyek intim jellegéhez és hangulatához alighanem hozzájárult az is, hogy Minna miatt, aki a konyha mellett aludt, tompítanunk kellett a hangunkat”.⁸ Az együttélés során Babel több módon is próbál segíteni Sinkóéknak, pénzt ad kölcsön, amikor ők épp kifogynak belőle, s munkát is igyekszik szerezni a különböző kiadóknál továbbra sem sok sikerrel kilincselő Sinkónak. De a *Regény* elbeszélője már az első ilyen éjjeli beszélgetés leírása után érzékelteti, hogy ennek a barátságnak nem lesz jó vége. „Minden arra vall, hogy ez az éjjel egy lehetséges barátságnak a kezdete”,⁹ olvassuk megismerkedésük története után a sejtelmes zárlatot. S valóban: Sinkó az összes többi „fontos emberéről” – Károlyi Mihály, Romain Rolland, Kun Béla, Steiner Bruno, Adolf Kurella – pozitív (időnként heroikus) képet rajzol, Babel portréját viszont „a nagyság és a gyávaság színeiben”¹⁰ festette meg, ahol is nagyságon az írói, és kevésbé az emberi nagyság értendő.

Mikor Sinkó az igazság bajnokaként – vagy, már az *Egy regény regénye* nézőpontjából: „egy személyben Michael Kolhaasként és Don Quijoteként”¹¹ – ír a *Pravdának*, hogy „leplelje” a *Moszfilm* kaotikus és irracionális (valójában: a felsőbb vezetésnek teljességgel ki-

4 l. m. 108. o.

5 Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, 370. o.

6 l. m. 372. o.

7 Antonijina Pirozskova: *Vospominanyija, Oktyabr*, 2011/9. 108. o.

8 Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, 371. o.

9 l. m. 372. o.

10 Bori Imre: *Sinkó Ervin*, Újvidék, Forum, 1981. 257. o.

11 Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, 508. o.

szolgáltatót, mindig a felettesek vélt politikai állásfoglalásaihoz igazodó) működését, ahol megrendeltek tőle egy forgatókönyvet, majd mikor elkészült, váratlanul visszadobták és a honoráriumának csak a felét fizették ki, Babel épp Odesszában tartózkodik. Miután visszatér Moszkvába és megtudja, hogy Sinkó a *Pravdának* elküldött írásban őt személyesen is említette, Babel „hirtelen más lett, szemem láttára vált más emberré, mint volt azelőtt. Kopasz fejéhez kapott, újra megkérdezte, hogy mit írtam ő róla, elkérte a levél másolatát, és amikor odanyújtottam neki, hevesen szinte kikapta a kezemből, nyomban olvasni kezdte, majd levette a pápaszemét, és úgy meredt maga elé, mintha valami szörnyű, egyelőre még felfoghatatlan eseményről szerzett volna tudomást.”¹² Mikor Sinkóék kettesben maradnak, M. vonja le a tanulságot: „Ahogy az ember öregszik, mind jobban megérti, hogy azoknak az úgynevezett elcsépelet fogalmaknak mi a valóságos jelentősége. Ilyen elcsépelet fogalom a jellemes ember fogalma is. Ez a jó Iszaak Emmanuilovics... a baj csak az, hogy itt ő nem kivétel. Mondd, van-e itt valamennyi elvtársunk között csak egy is, akiről biztonsággal mernéd állítani, hogy adott esetben az óvatossága vagy félelme nem lesz erősebb, mint az, amit közönségesen jellemnek hívnak, és ami a közönséges emberi viszonyokban az egyének közt mégis a legfontosabb, a szocialista társadalomban éppúgy, mint akármilyen börtönben is?”¹³ S Babel ezzel a viselkedésével éppen hogy nem a „fontos emberek” sorába, hanem abba az általános képbe illeszkedik bele, amely az *Egy regény regénye* során fokozatosan rajzolódik ki a korabeli Szovjetunióról az érkezésekor lelkes, később skeptikus, végül kiábrándult és lelkében meghasonlott Sinkó és felesége számára.

Az 1935. május 12-én Párizsból – az induláskor *Vityebszk*, az érkezéskor már *Csapajev* névre hallgató gőzhajó fedélzetén – a Szovjetunióba érkező Sinkóék a sztálini diktatúra kibontakozását élik át Moszkvában, épp az

12 l. m. 518. o.

13 l. m. 520. o. (A feleség szavai ugyan naplóbejegyzésként jelennek meg a könyvben, de valójában ez nem a moszkvai jegyzetektől vett idézet, hanem a regény kedvéért naplóformában rekonstruált rész.)

úgynevezett *bolsoj terrort* megelőző és „előkészítő” időszakot. A *Pravdában* perekről és kivégzésekről olvasnak, ismerőseik körében a letartóztatástól való állandó, paranoid félelmet tapasztalják. Még a legszűkebb társaságban sem beszél senki nyíltan, mindenki attól tart, hogy lehallgatják. Az országban a kollektív forradalmi útkeresést végleg felváltja a koncepciós perek világa, s progresszió helyett már a konzervativizmus jellemző úgy a kultúra, mint a társadalompolitika területén (Sosztakovics zenéje és az abortusz egyaránt Sinkó moszkvai tartózkodása alatt válik tiltottá). A Franciaországból érkező Sinkót mindez készületlenül éri – amikor barátai nem hajlandóak elítélőleg nyilatkozni a szoc-reál művészet egyeduralmáról vagy a Sztálint övező személyi kultusról, ebben először a félelmet nem, csak a naiv, elvakult kommunista lelkesedést látja. Az *Optimisták* kéziratával való sehova sem vezető rohangelés, a *Pravda* vérlázítóan ostoba, egysíkú és hazug cikkei és a körülötte lévő emberek viselkedése fokozatosan ébreszti rá, hogy a sztálini Szovjetunió nem az a szocialista állam, ami a nyugaton élő baloldaliak (Romain Rolland, André Malraux, Henri Barbusse, André Gide vagy akár Károlyi Mihály) szeme előtt lebeg. A letartóztatások, a „trockisták” (Kamenyev és Zinovjev, utána Radek, Pjatakov és társaik, végül, már Sinkóék távozása után, Buharin) perei ezt végül teljesen kétségtelessé teszik. Ugyanakkor az, hogy épp ebben az időben a nemzetközi politikai színtéren is a lehető legrosszabb irányba indulnak el a dolgok (kialakul a Berlin–Róma-tengely, készülődik az Anschluss, kitör a spanyol polgárháború), Sinkót ideológiailag sarokba szorítja: „Noha magamban, belül nem tudtam mindennek helyeselni, minden kritikát s még inkább valamiféle aktív ellenállás kísérletét is bűnnek tartottam. André Gide példája azt bizonyította, hogy az akkori világban az embernek a Szovjetunióval szemben nem szabad másképp állást foglalnia, mint feltétlen helyesléssel állni ki melléje. Mikor Gide a proletárforradalom humanista eszményeit akarta megvédeni a Szovjetunió ellenében, nem vált-é akarata ellenére is az embertelen sötétség leg-

Sinkó Ervin és Iszaak Babel egykori lakóházának helye

sötétebb hatalmainak ünnepelt hőségé? Nem közölte-e Gide könyvét, a *Retour de l'URSS*-t részletekben és a maga egészében a világ minden reakciós és fasiszta újságja a *Völkische Beobachter*rel az élén? És az adott történelmi konstelláció következtében s függetlenül saját szubjektív szándékaiktól, nem kerültek-e végül is hasonlóképpen tragikus helyzetbe azok, akik a hódító faszizmus új világháborújának előestéjén ellenzékként igyekeztek szervezkedni magában a Szovjetunióban?"¹⁴

Sinkó végül polgári pert indít a *Moszfilm* ellen, amely nem tett eleget szerződésben vállalt kötelezettségeinek, s Babelt hívja meg koronatanúnak, aki a Sinkó által írt forgatókönyv végső formájának kialakításában maga is részt vett, s az azóta eltávolított munkatárs, Szokolevszkaja kérésére véleményezte az elkészült „scenáriót”. Ezen a tárgyaláson Babel, aki előzetesen teljes nyíltságot és őszinteséget ígért, végül mindent letagad: „Segített-e ön a tanácsaival a szerzőnek, amíg az a scenárión dolgozott?” „Nem.” „Amikor a scenárió elkészült, jóváhagyta-e ön?” „Én nem.” „Tud-e itt nekünk véleményt mondani a scenárió minőségéről?” „Nem tudok véleményt mondani róla, mert nem ismerem. A *Moszfilm* szakembereinek a véleményében

azonban megbízom.”¹⁵ Sinkóék ezek után végleg felmondják a barátságot Babellel: a tárgyalás még megdöbbenőbb formában mutatta meg számukra azt, amit Babel első reakciója Sinkó cikkére már önmagában is világossá tett. Az *Egy regény regénye* szerint a magyarázatot Sinkó annak idején Babelnek a *Moszfilm*től való anyagi függésében kereste, Babel ugyanis filmforgatókönyvekkel keresett pénzt, Pirozskova ráadásul épp terhes volt stb. A regény írásakor azonban már nem így gondolja: „Ma azonban igen valószínűnek tartom, hogy nem a kenyerét, hanem a fejét féltette. S hogy megmentse, meg akart tagadni nemcsak minden velem végzett közös munkát, hanem – talán elsősorban – minden közösséget Szokolevszkajával.”¹⁶ Így attól függetlenül, hogy a Sinkó regényében sugallt erkölcsi világbkép szerint a Babel által mutatott természetes gyávaság és óvatosság legfeljebb elnézhető, de semmiképp sem megengedhető, a fölötte mondott morális ítélet helyére húsz év távlatából mégis a Szovjetunió egészének bírálata kerül. Babel a regényben nem önmagáért fontos, hanem a „sztálinizmus emberi viselkedésformákra gyakorolt hatásának kritikája”¹⁷ szempontjából.

15 l. m. 531–532. o.

16 l. m. 534. o.

17 Bori Imre: *Sinkó Ervin*, 255. o.

14 l. m. 538. o.

S 1954-ben, a regény írásakor Sinkó, úgy tűnik, már azt is tudja, hogy Babelt néhány évvel moszkvai látogatásuk után letartóztatták és kivégezték: végtelenségig vitt óvatossága sem tudta megmenteni.

Az *Egy regény regényében* olvasom Pirozskováról: Babel „sem volt egyedül, vele s nála élt a vagy húsz évvel fiatalabb barátnője, a csinos és karcsú, szőke Antonyina Nyikolajevna, aki valahonnan az isten háta mögül, Szibériából került Moszkvába, szakmája szerint mérnök volt, és még nem láttam, hogy valaki hasonló intenzitással élvezze a szerencsét, amit neki a szabónőjénél való gyakori látogatások és az új toalették jelentettek.”¹⁸ Antonyina Pirozskova, aki az új toalették iránti vonzalmáról a *Visszaemlékezések* eddig megjelent részében nem ejt szót, a harmincas évek elején ismerkedett meg Babellal. Babel első felesége és lánya ekkor már hosszabb ideje Párizsban élt, második felesége (talán csak barátnője?) pedig, mialatt ő az első feleségénél és a lányuknál Párizsban volt, közös gyerekükkel (leendő Mihail Ivanovval) együtt elhagyta és feleségül ment Vszevolod Ivanovhoz.

Pirozskova a *Visszaemlékezésekben*¹⁹ nem törekszik általánosításra, sem valamilyen korkép megrajzolására, láthatólag a vele és a férjével történeteket akarja rögzíteni, úgy, ahogy azokra évtizedek távlatából emlékszik. Ked-

vesek neki a Babellal, illetve kettőjük viszonyával kapcsolatos emlékei, s a politikai fejleményekkel csak annyiban foglalkozik, amennyiben személyes életükbe is beszűrődnek. Ez azonban egyre gyakrabban következik be, s míg a harmincas évek elejéről szólva ilyen megjegyzésekkel is találkozhatunk: „Akkoriban tisztább erkölcsi légkörben éltünk, mint most”,²⁰ „Ennyire tudtak barátkozni ezekben az időkben!”,²¹ hamarosan saját szemével látja a vonatból az ukrajnai éhínséget, s később azt, ahogy Babel számos közeli ismerősét letartóztatják, mások pedig öngyilkosok lesznek a letartóztatástól való félelmükben. Ebben a légkörben még az is felmerül benne, hogy Babelnek másik lakásba kell költöznie, mert külföldivel egy lakásban élni veszélyes lehet.²²

S ezért Pirozskova élete Babellal, ahogy ő utólag megrajzolja, egészen más módon nyomasztó, mint az ebbe a világba hirtelen és viszonylag rövid időre belecsöppenő Sinkóék moszkvai élményei. Sinkó utazásának – az *Optimisták* kiadása mellett – másodlagos célja, mely a *Regényben* aztán elsődlegessé válik, épp a Szovjetunió életének és működésének megismerése. Babel és Pirozskova ezzel szemben mintha nem akarnának az országról újat megtudni vagy bármit is a kelleténél mélyebben megérteni. Amit látnak és tudnak, persze bőven elég. S bár Babel irodalmi munkássága már a kezdetekkor sem aratott különösebb sikert a pártvezetésnél – a *Lovashadsereg* lapjain Bugyonnij első lovas-hadserege nem épp az erkölcsileg kikezdehetetlen igazságszótó szerepében jelenik meg –, Gorkij halálával (1936. június 18.) pedig az egyetlen biztos pozícióban lévő pártfogója tűnik el, meg sem fordul a fejükben, hogy elhagyják a Szovjetuniót. Babel, aki többször és hosszabb ideig volt Franciaországban, s a családjá is ott él, a letartóztatás árnyékában nem foglalkozik a meneküléssel, nem akar elmenni. Azt hangoztatja, hogy írni szeretne: „Gorkij halála után Babel egyszer azt mondta: »Most már nem hagynak majd élni.« Ké-

18 Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, 370. o.

19 Pirozskova Babel 1939. május 15-ei letartóztatása után egyedül marad két éves lányukkal, s tovább dolgozik a moszkvai metróprojekten, ahol a tervezési munkákban jelentős részt vállal (ő tervezett többet az első metróállomások közül, pl. a Kijevszkaját, a Paveleckaját, a Majakovszkaját). Férje letartóztatása után meglepő módon semmilyen atrocitás nem éri, még évtizedekig él a Steiner, illetve Babel után rámaradt lakásban (persze a lakótársak beköltöztetését nem kerülheti el), s a metrótervezésen is tovább dolgozik. Férje sorsáról ugyanakkor semmiféle hiteles tájékoztatást nem kap, még az ötvenes évek elején is reménykedik benne, hogy Babel él és valamelyik lágerben van, s ezt a reményét 1952-ben még rejtélyes ismeretlenektől származó híradások is táplálják. Csak az 1954-es rehabilitáció során tudja meg hivatalosan, hogy férje már a negyvenes évek elején, a börtönben meghalt (azt pedig, hogy konkrétan 1940-ben kivégezték, még ennél is később). 1965-től Babel műveinek oroszországi kiadásán dolgozik, 1996-ban pedig kivándorol az Egyesült Államokba, ahol 2010-ig, százegy éves koráig él. *Visszaemlékezéseinek* teljes kiadása még csak folyamatban van, részletek viszont már megjelentek belőle, először 1989-ben a *Voszpominanyija o Babele* kötetben (*Együtt töltött évek, 1932–1939*), majd 2001-ben egy Babel-összkiadás részeként (*Hét év Iszaak Babellel* címen), végül tavaly az *Oktyabr* folyóiratban (2011/9., 2011/12.).

20 Antonyina Pirozskova: *Voszpominanyija, Oktyabr*, 2011/9. 48. o.
21 l. m. 52. o.
22 l. m. 72. o.

sőbb pedig gyakran mondogatta: »A letartóztatástól nem félek, csak hagyjanak dolgozni.«²³ Számukra a Szovjetunióban élni természetes és magától értetődő, még akkor is, amikor „minden éjszaka barátainkat és ismerőseinket tartóztatták le”.²⁴

Babel és felesége arról beszélgetnek, hogyan lehetséges, hogy a perek áldozatai mind beismerő vallomást tesznek, képtelenségeket vállalnak magukra. „Azt kérdeztem:” „A perekben miért ismernek be mindent és miért szégyenítik meg magukat? Hiszen korábban semmi ehhez hasonló nem fordult elő. Ha ezek politikai ellenállók, akkor miért nem arra használják a bírósági emelvényt, hogy kinyilvánítsák saját nézeteiket és elveiket, beszéljenek ezekről az egész világ előtt?” „Ezt én magam sem értem – felelte ő. – Ezek mind okos, bátor emberek. Viselkedésük oka talán a párthű nevelés, a párt *egészenek* megmentésére irányuló szándék?”²⁵ SPirozskova, mint részben Sinkó is, utólag látja csak, mennyire naivak voltak: „A helyzet az, hogy azokban az években közülünk senkinek nem jutott az eszébe, hogy a szovjet börtönökben előfordulhatnak kínzások. A cári börtönökben – ott igen, ez lehetséges volt, de hogy a szovjet börtönben?! Nem, ez elgondolhatatlan volt. Ilyen hipnózisban éltek közülünk még azok is, akik semmiben nem bíztak és sok mindennel nem értettek egyet.” Azt, hogy a vádak nem lehetnek igazak, biztosan tudták – mikor Jakov Livsicet, aki Babel jó barátja, szintén azzal vádolják, hogy támogatta a kapitalista restaurációt, ezt Pirozskova visszaemlékezése szerint Babel már sehogy sem tudta elhinni. A *hipnózis* mégis erősebb volt a józan ítéletüknél. Nyilván nem bíztak Sztálinban, de azt sem hitték el, hogy rendszere olyan szörnyű és embertelen, amilyen valójában volt.

A *Visszaemlékezések* szerint Babelnek mindössze két dolog volt fontos ezekben az években: hogy valamiből el tudja tartani magát és a feleségét, és hogy írhasson. Mintegy a kialakult reflexek működtek tovább, s életmód-

jukat mindig csak az épp szükséges mértékben, kényszerűen igazították a változó körülményekhez. Mikor letartóztatták és minden kéziratát elvitték (semmi nem került elő belőle), Babel már szinte elkészült új novelláskötetével: „Mielőtt elutazott Peregyelkinóba 1939 májusának elején, Babel azt mondta nekem, hogy mostantól állandóan ott fog lakni és csak kivételes esetekben jön Moszkvába:

– Őszre be kell fejeznem egy új elbeszéléskötetet. Ez is lesz a címe: »Új elbeszélések«. És ebből, meglásd, meggazdagszunk.”²⁶ A *Visszaemlékezések* Babelje utolsó éveiben nem a világpolitikán, nem a világ sorsán, és még csak nem is a Szovjetunió helyzetén gondolkodik. Az eseményeket azon a szinten éli meg, amelyen azok kézzelfoghatóan megjelennek. (Pirozskova elmondása szerint Babel az irodalmi beszélgetésektől is irtózott, s az irodalmat kizárólag a gyakorlatban művelte). Nem elvei voltak, hanem egyszerűen személyes életének működtetése volt a célja, amibe beletartozott mások önzetlen megsegítése is (egyszer, Pirozskova bosszúságára, felesége Szocsi–Moszkva vonatjegyét, amelyet épp át akartak volna cserélni két jegyre Armavivig, hogy csak később menjenek vissza Moszkvába, a vendéglőben elajándékozta egy ismeretlen hölgynek, aki a mellettük lévő asztalnál arra panaszkodott, hogy nem kapott jegyet Moszkvába).²⁷ Nyilván Sinkó és Babel életszemléletéből és Szovjetunióbeli élethelyzetük különbségéből is fakad, hogy az *Optimisták* elolvasása és az együttélés tapasztalatai után Babel nem éppen pozitívan nyilatkozik az új lakótársról: „Babel nagyon becsülte Irma Jakovlevnát, Ervinről viszont azt szokta volt mondani:

– Megjåtssza a meg nem értett zsenit, és nem akar hozzászokni a munkához, inkább a felesége számlájára él.

Ervin regényét, az »Optimistákat« Babel unalmasnak találta és mégis próbált segíteni elhelyezni valamelyik kiadónál vagy filmet csinálni belőle, de mindebből nem lett semmi.”²⁸

Sinkó pedig ezt írja Babelről: „ez az ember fél.

23 Antonyina Pirozskova: *Voszpominanyija, Oktyabr*, 2011/12. 34. o.

24 Uo.

25 Uo.

26 I. m. 38. o.

27 Antonyina Pirozskova: *Voszpominanyija, Oktyabr*, 2011/9. 59. o.

28 Antonyina Pirozskova: *Voszpominanyija, Oktyabr*, 2011/12. 108. o.

S talán nemcsak néha. S tán legtöbbször, és nemcsak a mások, hanem önmaga megtévesztésére is csak szimulál, szimulálja az életörömet.” De nekem Pirozskovával a fejemben az jut az eszembe, hogy talán ez nem is egészen igaz. Talán Sinkó, alkati különbségük okán, egyszerűen félreérti Babelt, akinek viselkedése mögött nem elsősorban az egzisztenciális rettegés rejlik. Mert az is lehet, hogy a lelke mélyén Babel nem fél, hanem abban a bizonyos *hipnózisban* él, és nem is látja, pontosabban sajátosan tompítva, mintegy magától értetődőnek látja azt, amitől igazán félnie és menekülnie kellene. Nem halálfélelme miatt vall Sinkó ellen, hanem praktikus megfontolásokból. Mert ő nem akar az igazság bajnoka lenni, hanem mindig az egyszerű, az adott körülmények közt járható utat választja. Számára nem a kiállítás a fontos, hanem az eddig folytatott szellemi élet megőrzésének lehetősége: a beszélgetések, az anekdoták, az írás. S akkor épp e *hipnózisnak* köszönhetően Babelnek még utolsó éveiben, a *bolsoj terror* idején is megadatott egy olyan *vita contemplativa*, melyben a *contemplatio* tárgya nem a világ mélystruktú-

Sinkó Ervin és Iszaak Babel egykori lakóházának helye Moszkvában

rája, hanem a felszíne: az emberi megnyilvánulások – minden mélységükkel együtt.

Mielőtt a könyvkupacot visszaadom a pultnál a szigorú orosz könyvtárolárnynak, egy kicsit még lapozgatok: „1947-ben, valami fogadáson, Zágrábban találkoztam Szimonov szovjet íróval, s érdeklődtem Iszaak Emmanuilovics Babel iránt. Ő az orra alatt mormogta: »Japán kém volt, deportálták.« Később, más szovjet írók nálunk tett látogatásuk alkalmával azt felelték kérdéseimre, hogy mint japán kémeket kivégezték.”²⁹ „Kedves Sinkó Elvtárs! – A múlt héten Moszkvában Babel özvegyénél, Antonina Nyikolajevnánál vacsoráztam. Nagyon melegen emlékezett magukra és arra kért, ha látom, juttassam eszükbe. Írjon neki, a régi címre, t.i. ugyanott laknak, ahol 25 évvel ezelőtt.”³⁰ „1968-ban egy jugoszláv egyetemi tanártól megtudtam, hogy Sinkó Ervin Zágrábban meghalt agyvérzésben. [...] Irma Jakovlevna teljesítette férje végrendeletét: Sinkó gazdag könyvtárát az Újvidéki Egyetem bölcsészettudományi karának adományozta, ahol előadásokat tartott és tanszékvezető volt; kéziratait átadta a Zágrábi Tudományos Akadémiának, amelynek Sinkó Ervin is tagja volt. Az összes megtakarításukból, ami volt, létrehozta a »Sinkó Ervin Alapítványt« a magyar nyelv és irodalom tanszék kiemelkedő diákjainak megsegítésére. Ezután mérget vett be.”³¹

Kimegyek a könyvtárból, kivételesen a Kurszkij vokzal felé indulok. Háromsávú egyirányú autópályát, gyalogosoknak épített meredek betonhíd a betonba öntött Jauza fölött, majd újabb háromsávú egyirányú út, ezúttal a másik irányba. Már majdnem felérek a Bolsoj Nyikolovorobinszkij pereulok – vagy ahogy Sinkó sajátosan lerövidítve nevezi: Bolsoj pereulok – tetejére. Az utca végében, a bal oldalon a „NEP idején épült, favázás, a deszkák közt fibrocementtel kitöltött ház”,³² Steiner, Babelék és Sinkóék lakása helyén egy tizenhárom (oroszul tizennégy) emeletes toronyház áll.

29 Sinkó Ervin: *Egy regény regénye*, 534. o. (lábjegyzet)

30 1962. január, üzenet Sinkónak W. L.-tól. In: Sinkó Ervin: *Az Út: Naplók, 1916–39*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 533. o. (a szerkesztők 322-es számú jegyzete)

31 Antonijina Pirozskova: *Voszpominanyija, Oktyabr*, 2011/9. 109. o. 32 l. m. 50. o.